

ПЕДАГОШКО ДРУШТВО СРБИЈЕ

Настава и васпитање

UDK 37 ISSN 0547-3330 Београд
НВ год. LV Број 2. стр. 107-236 2006.

РЕДАКЦИЈА

др Љубомир Коцић
др Драгица Тривић
др Снежана Маринковић
др Наташа Матовић
др Емина Хебиб
мр Искра Максимовић
мр Саша Дубљанин
Мирјана Бојанић

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

др Гордана Зиндовић-Вукадиновић

Лектор: Татјана Догдибеговић

Преводацац за енглески језик:
др Анђелка Игњачевић

Секретар редакције
Милена Ђокић

Компјутерска припрема и коректура:
Предраг Вучинић

За издавача: Соња Жарковић

Штампа: BODEX, Београд

Настава и васпитање не плаћа општи порез на промет. Часопис је сврстан у категорију *водећих часописа националног значаја*.

Часопис излази уз финансијску помоћ Министарства за науку и заштиту животне средине Републике Србије

Претплата на рачун 125-456-89

Адреса редакције: Педагошко друштво Србије, Теразије 26, 11000 Београд
тел/факс: 011/ 2687-749
www.pedagog.org.yu;
e-mail: pds_bgd@eunet.yu

PEDAGOGICAL SOCIETY OF SERBIA

Journal of Education

UDK 37 ISSN 0547-3330 Belgrade
JE Year LV No. 2. p. 107-236 2006.

EDITORIAL BOARD

Ljubomir Kocić, Ph.D.
Dragica Trivić, Ph.D.
Snežana Marinković, Ph.D.
Nataša Matović, Ph.D.
Emina Hebib, Ph.D.
Iskra Maksimović, M.A.
Saša Dubljanin, M.A.
Mirjana Bojanić

EDITOR-IN-CHIEF

Gordana Zindović-Vukadinović, Ph.D.

Language editor: Tatjana Dogdibegović

Translator:
Anđelka Ignjačević, Ph.D.

Secretary
Milena Đokić

Design and typeset:
Predrag Vučinić

For the publisher: Sonja Žarković

Printing: BODEX Belgrade

Financial Assistance:
Ministry of Science and Environment
Protection
Pedagogical Society of Serbia

Subscriptions: account 125-456-89

Address: Pedagogical Society of Serbia ,
Terazije 26, 11000 Belgrade
tel/fax: 011/ 2687-749
www.pedagog.org.yu;
e-mail: pds_bgd@eunet.yu

ОБРАЗОВНИ ПРОБЛЕМИ РОМСКЕ ДЕЦЕ

Апстракт *Циљ истраживања био је да се испитају и анализирају образовни проблеми ромске деце основношколског узраста. Узорком истраживања обухваћено је 110 ромских ученика 7. и 8. разреда и 61 наставник предметне и разредне наставе из четири основне школе у Београду. Подаци су прикупљени помоћу упитника за ромске ученике и њихове наставнике, али су се разликовали по свом садржају. Ромски ученици наилазе на различите врсте теškoћа у савладавању школског градива и на разноврсне проблеме због којих не могу да уче. Нарочито се издваја проблем неадекватних услова за учење код куће. Мали део ромских ученика прати наставу са разумевањем због недовољног познавања језика, социјалних и економских проблема, недовољне заинтересованости за стицање знања и недовољних предзнања. Изнете су мере које предлажу ученици и наставници за превазилажење поменутих теškoћа.*

Кључне речи : *ромски ученици, наставници, образовни проблеми*

EDUCATIONAL PROBLEMS OF ROMA CHILDREN

Abstract *The aim of the research was to examine and analyse the educational problems of primary school Roma children. The sample comprised 110 Roma children of the seventh and eighth grades and 61 class and subject teachers in four primary schools in Belgrade. The data were gathered by the use of two different questionnaires, one for the students and another one for their teachers. The results show that Roma students encounter various difficulties connected with studying the curricular contents and have various other problems that hamper their studying. Especially acute is the problem of inadequate conditions for study in the home. Few Rom students understand lecturing due to insufficient knowledge of the language, poor prior subject knowledge, lack of motivation for knowledge acquisition, and social and economic problems. Presented are some measures, suggested by both the students and teachers, for overcoming the mentioned difficulties.*

Keywords: *Roma children, teachers, educational problems, inclusion*

Увод

Уставно је право и обавеза свих наших грађана да стекну основно образовање. Оно пре свега подразумева право на образовање које одговара како појединцу, тако и актуелним потребама друштва, као и право на свестрани развој свих природних потенцијала у условима које може да обезбеди друштво. Управо стога се овај проблем преплиће са проблемима укупне демократизације и хуманизације васпитања и образовања. Међутим,

и поред залагања за демократизацију, обавезност и бесплатност школског образовања, различите економске могућности појединца, породице и социјалних група условљавају значајне социјалне разлике које се одражавају и утичу на образовање. Те разлике нарочито долазе до изражаја код ромске популације. Постоје различита схватања и тумачења узрока заостајања Рома у области васпитања и образовања. У основи свих ових тумачења су веома специфичне демографско-етничке карактеристике и низак ниво општих животних услова Рома. Они имају изразито слаб успех у школи, неретко понављају чак и ниже разреде основне школе, потом се често упућују у специјална одељења, имају велики број изостанака. Мало је оних који успевају да редовно заврше основну школу (Мацура-Миловановић, 2001). Иако су Роми укључени у школски систем, то није довољно за њихов успешан развој и успех у школи.

Познато је да Роми најчешће живе у веома неповољним условима, и то углавном у најнеразвијенијим општинама Србије. Средина у којој живе је у образовном и животном погледу осиромашена и недовољно подстицајна за развој деце. Породице су бројне, незапосленост је честа, а хигијенски и здравствени услови живота изразито су неповољни. Деца за учење немају готово никаквих услова. Живот у једној соби, која свим члановима породице служи за све, није повољно окружење у коме се могу обављати школске обавезе и развијати радне навике (Митровић, 2003). Готово у свим срединама Роми и даље имају неповољан друштвени положај.

Поред тога, родитељи ромских ученика су углавном неписмени или недовољно образовани, те не могу да им помогну у савладавању школског градива. Тако ромска деца већ после четвртог разреда основне школе надмашују своје родитеље по степену образованости. Значајна је и чињеница да ромска деца у школи доживљавају низ непријатности јер су лоше обучена и обувена, некада и вашљива, пошто живе у крајње нехигијенском окружењу (Митровић, 2003). Због тога су ова деца често изолована. Иако се школују заједно са осталом децом, она се обично издвајају и групишу међусобно.

Захтеви школског програма оптерећују наставнике, те они нису довољно мотивисани да раде с децом која неравноправно стартују у односу на децу већинског становништва (Митровић, 2003). Дешава се и да наставници имају различите предрасуде према Ромима. Посебан проблем представља образовање ромске деце у специјалним одељењима основних школа. Услед недовољног познавања стварних проблема Рома и њихове деце, поједини наставници основних школа често су у дилеми да ли ромско дете може да прати редовно образовање или треба да се укључи у специјално одељење за децу са тешкоћама у развоју. У пракси чак није редак случај да се ова деца у много већем броју него остала упућују у специјално одељење

ради побољшања општег успеха и дисциплине редовног разреда (Ацковић, 2001).

Ромска деца имају тешкоћа у школи и због недовољног познавања српског језика. Поред одређеног нивоа развоја интелигенције, социјално-емоционалне зрелости и предзнања, неопходан је и одређен ниво развијености говора и језика. Како се наставни процес заснива на тумачењу и преношењу знања нарочито помоћу говорне и писане речи, нема сумње да ромска деца имају тешкоће током образовања на нематерњем језику, што често доводи до напуштања школе.

Ромска деца, дакле, због отежаног праћења наставе, ниског образовног постигнућа, материјалних проблема и неприхваћености од стране других ученика и наставника, нерадо одлазе у школу и олако је напуштају. На њихов однос према школи утичу и негативни ставови родитеља према образовању и њихове ниске аспирације у вези са школовањем деце. Истраживања показују да би највећи број родитеља био задовољан када би им деца завршила (само) основну школу, а веома је мали број оних који желе да им деца имају факултетско образовање (Митровић, 1990). Ниске аспирације родитеља у вези са школовањем деце могу бити условљене и њиховом свешћу да је реч о тешко остварљивом циљу. Све то узрокује формирање неповољног става ромске деце према школовању, што се одражава на мотивацију и такође доприноси како неуспеху, тако и раном напуштању школе (Митровић, 2003).

Општи социоекономски проблеми Рома у нашем друштву су: низак степен запослености, млада старосна структура ромске популације која не може да ради, као и велики број издржаваних лица. Рома данас највише има у оним професионалним групама које најслабије стоје на стратификационој лествици. Петина укупног броја економско активних бави се пољопривредом. У радничким занимањима, и то претежно мануелним, нешто је више од 40 одсто Рома. Роми се налазе и у групи “радника у услугама”, у коју се сврставају музичари и други артисти, који су најчешће без икаквог стручног и општег образовања (Митровић, 1998). Учесће у неформалној (сивој) економији је и даље доминантан облик привређивања у коме већина становништва учествује (Милић, А. и сар. 1999). Низак степен њиховог образовања значајно утиче на високу стопу незапослености. Око 90 одсто Рома налази се на секундарном тржишту рада на коме се налазе нестабилни и ниско плаћени послови.

Подаци указују на значај образовања за економско-социјални статус појединца и друштвених група. Школовање ромске деце, као и све друге деце способне да се редовно школују, јесте питање остваривања основних права загарантованих Законом о основном образовању и другим актима

који се односе на права деце. Међутим, ова права се због низа историјских, економских и културних околности и односа друштва према ромској заједници не остварују на адекватан начин (Михајловић, 2003).

Чињеница је да ромски ученици имају тешкоћа у праћењу наставе, савладавању школског градива, адаптацији на школску средину и односу са наставницима и ученицима. Образовни проблеми ромске деце представљају значајан друштвени проблем. Школа је једно од места где се поменути проблеми могу препознати и решавати. Циљ овог истраживања је био да се испитају и анализирају образовни проблеми ромске деце основношколског узраста.

Методолошки приступ истраживању

Узорком је обухваћено 110 ромских ученика 7. и 8. разреда и 61 наставник предметне и разредне наставе из четири основне школе које се налазе на територији Београда. Највећи број испитиваних ученика је из Основне школе “Бранко Пешић” (44%) и у њој већину чине ромски ученици, што ће се у анализи показати као значајан податак. Даље следе школе: “Браћа Стаменковић” (24%), “Влада Обрадовић Камени” (20%) и “22. октобар” (12%). Подаци су прикупљени упитницима. Садржај упитника за наставнике и ученике био је различит, али је структура била слична. Оба су се претежно састојала од питања затвореног типа, где су се испитаници одлучивали за понуђене одговоре, али су имали и могућност да сами формулишу одговоре код питања отвореног типа. Наставници и ученици су упитник попуњавали индивидуално, с тим што је ученицима на располагању била помоћ истраживача и педагога школе. С обзиром на то да су испитаници ромски ученици којима српски језик није матерњи, поједине речи из упитника су им посебно објашњене. Међутим, да би се могућност неразумевања речи свела на минимум, узорком смо обухватили ученике 7. и 8. разреда, од којиј је већина савладала српски језик.

Врсте тешкоћа

Један од задатака истраживања био је да се идентификују тешкоће на које ромски ученици наилазе у настави.

Табела 1: Тешкоће ученика у савладавању школског градива

Тешкоће у учењу	ф	%
Немам тешкоће	31	22,3
Споро учим	26	18,7
Тешко се концентришем на рад	25	17,9
Морам да учим градиво напамет	23	16,6
Тешко ми је да учим из уџбеника	18	12,9
Не разумем значење неких речи	13	9,3
Не удем да издвојим битно од небитног из градива	3	2,3
Укупно	139	100

Као што се из података приказаних у табели 1. може уочити, знатан број ученика (22%) не наводи тешкоће у учењу. Поставља се питање да ли је овде заиста реч о ученицима који без проблема савладавају градиво или су то ученици који нису спремни да говоре о својим проблемима, нити желе да они буду идентификовани. Слична дилема постојала је и у истраживању образовних проблема деце која су дошла са ратног подручја, а које је спровео Институт за педагошка истраживања (Шарановић-Божановић и Милановић-Наход, 1993). Аутори истичу да би било пожељно да се група деце која не жели да говори о својим проблемима идентификује, те да се њихови стварни проблеми сагледају на други начин и да им се на основу тога пружи одговарајућа помоћ. Када је реч о тешкоћама, највећи број наших испитаника је изјавио да споро учи. С једне стране, узроке овог проблема можемо тражити у недостатку радних навика код ромских ученика или у недовољном познавању српског језика, а с друге стране, у неприлагођености наставних садржаја и метода потребама и предзнањима ромских ученика. Други одговор по учесталости навођења односи се на тешкоће са концентрацијом. Овај налаз може се тумачити тиме да ученици нису научили како да уче, али и да градиво није засновано на њиховим интересовањима, што је повезано са мотивацијом за учење, односно задовољством које произлази из савладавања градива као и смислом који ученик види у оном што учи (Спасеновић и Милановић-Наход, 2001). Сваки пети ученик из нашег узорка проблем види у томе што мора да учи градиво напамет. То што ученици уче градиво напамет говори нам или да ученици нису научили како да уче или да се то од њих захтева, иако је тај вид учења углавном неприхватљив у савременој педагошкој пракси и науци. Овај податак би требало компаративним студијама проверити како би се идентификовао узрок учења напамет. Известан број испитаних ученика има

тешкоће са учењем из уџбеника као и са разумевањем појединих речи, што је схватљиво кад се ради о ромским ученицима који до поласка у школу (у коју најчешће крећу са неколико година закашњења) недовољно познају српски језик, а потом не науче добро да читају и пишу.

А шта је ученицима најтеже у школи? Ученицима остављена могућност да сами креирају одговоре. Пре свега, ученици сматрају да у школи коју похађају наставници превише очекују, те да због великог броја предмета не могу све да постигну. Жале се и на непажњу другова у одељењу, а неки истичу да им је најтежи пут до школе јер живе далеко и немају адекватан превоз. Ромска деца често долазе из насеља која се налазе на ободима града и која немају градски превоз. Одговарајући на ово питање, већина ученика је набрајала наставне предмете који су им најтежи (математика, српски језик, физика, хемија, енглески). Слично се показало у истраживању проблема ученика избеглица где се најчешће наводе одређени предмети као оно што је најтеже у школи (Шарановић-Божановић и Милановић-Наход, 1993). Овакав налаз је очекиван с обзиром на различиту тежину садржаја предмета и различите захтеве наставника.

Осим тешкоћа везаних за сазнавање наставног градива, такође смо желели да сазнамо који су то лични проблеми (социопсихолошки) због којих ромски ученици не могу да уче. Највећи број испитаних ученика (79%) истиче да је проблем који им отежава учење непостојање адекватних услова код куће. Већ смо помињали у уводном делу рада да ромска деца често живе у нехигијенским насељима и да немају никакве услове за учење. Они најчешће деле једну просторију са свим члановима породице (породице су у ромској популацији углавном бројне), из чега јасно произлази да ни приближно нису задовољени услови који су потребни да би ученик успешно учио, као што су радни кутак са столом, мир итд. Интересантно је да релативно велики број ученика (18%) изјављује да нема проблема који ометају учење, вероватно стога што нису свесни шта су то услови за рад и колико су значајни. Значајно је истаћи да нико од ученика није навео осећање неприхваћености у одељењу, иако је то био један од понуђених одговора. Знамо да су истраживачи који су се бавили овом проблематиком дошли до другачијих података, и да углавном говоре о неповољном социјалном статусу ромских ученика у одељењу и о њиховом одбацивању од стране осталих ученика. Разлоге добијања оваквих резултата треба можда тражити у навикнутости на постојећи друштвени статус који се опажа као нормалан, као и да ученици из нашег узорка похађају школе у којима је велики број ученика ромске националности (нарочито важи за школу “Бранко Пешић” у којој смо анкетирали највећи број ученика).

Помоћ у учењу

Табела 2: Ко ученицима највише помаже у учењу

Лице	ф	%
наставници	57	31,4
родитељи	50	27,7
другови	36	19,8
одељенски старешина	15	8,3
психолог	15	8,3
педагог	8	4,5
укупно	181	100

Одговори на питање показују да ромским ученицима највише помажу наставници, на другом месту су родитељи, а на трећем другови из одељења (видети табелу бр. 2). Знатно се ређе наводе одељенски старешина, психолог и школски педагог. Видимо да велики број ученика одговара да им родитељи највише помажу у учењу. С обзиром на то да је велики број родитеља ромских ученика неписмен и да их њихова деца често у образовању превазилазе већ у четвртном разреду основне школе, намеће се питање колико су деца била објективна у одговору на ово питање. Такође, поставља се питање да ли су деца разумела да се ради о учењу или су се приликом одговарања усмерила само на појам “помагати”. У том случају, природно је да највише помажу родитељи. Из табеле следи и податак да психолози и педагози најмање деци помажу у учењу, што указује на потребу популаризације педагошко-психолошке службе у школама, односно већег упућивања деце на стручне сараднике и упознавање деце са врстама помоћи коју ови стручњаци могу да им пруже.

Хтели смо да сазнамо на који начин наставници помажу ученицима.

Табела 3: Како наставници помажу ромским ученицима да се снају у школи

Пружене врсте помоћи	ф	%
Помажу ми у учењу	60	34,8
Разговарају са мном о успеху	43	25
Разговарају са мном о мојим проблемима	20	11,6
Позајмљују ми књиге	18	10,4
Раде посебно са мном	12	7
Не помажу ми	11	6,5
Помажу ми да се боље дружим с осталим ученицима	8	4,7
Укупно	172	100

Ученици кажу да им наставници пружају помоћ у учењу, а затим по фреквентности следе: разговарају са мнош о успеху, разговарају са мнош о мојим проблемима, позајмљују ми књиге које су ми потребне, раде посебно са мнош, помажу ми да се боље дружим с осталим ученицима. Јасно је да се наставници, са становишта ученика, највише баве тешкоћама које ученици имају у учењу, јер им управо у учењу највише помажу. Наставници наших испитаника спремни су да са ученицима разговарају и да им помогну у решавању емоционалних и социјалних проблема, а знамо колико баш ови проблеми могу да доведу до разноврсних тешкоћа у учењу и колико се они истичу као узроци многих проблема у учењу које имају ромска деца. Из наведеног произлази да су наставници у већој мери спремни да се баве Ромима, али је питање каква им је друштвена подршка у томе.

Ромски ученици се суочавају са разноврсним тешкоћама у праћењу наставе. Потребно је, такође, пронаћи мере којима би се оне превазишле. То је био разлог да сазнамо каква би настава требало да буде по мишљењу ученика икакву би помоћ ученици желели. Највећи број ученика (45%) би желео да сваки ученик буде активно укључен у рад на часу, око једне трећине ученика (32%) би волело да има више могућности да сарађује с наставником, док сваки пети (19%) истиче да треба више водити рачуна о сваком ученику. Само је петоро ученика одговорило да не би ништа мењали у настави и да им се настава допада каква јесте. Добијени одговори указују на потребу индивидуализације наставе, као и смањења броја ученика у одељењу да би се таква настава могла реализовати. Тада би наставник заиста могао да активно укључује у рад све ученике на часу и да води рачуна о сваком ученику посебно, о његовим потребама и интересовањима, као и да има увида у његове способности и могућности. С обзиром на чињеницу да су наши наставници навикли на фронтални начин рада, а ради успешне реализације индивидуализоване наставе, потребно је организовати стручно оспособљавање и усавршавање кроз семинаре.

Табела 4: Какву би помоћ ученици желели у учењу

Врсте жељене помоћи	ф	%
Желео бих више помоћи на часу	49	58,5
Желео бих да ми другови из разреда више помажу	14	16,6
Желео бих да ме неко научи како да учим	13	15,4
Требало би да ми родитељи више помажу у учењу	8	9,5
Укупно	84	100

Иако смо из одговора на једно од претходних питања видели да испитиваним ученицима управо наставници највише помажу у учењу, највећем броју ученика (59%) потребно је још више помоћи на часу. Известан број ученика би желео да им другови из разреда више помажу (17%), што указује на потребу групног рада и веће сарадње међу ученицима. Чињеница да подједнак број ученика жели и да их неко научи како да уче (15%) показује да одређен број деце није савладавао начине ефикасног учења. Ромска деца су имала изузетно мало прилика да стекну основу за развој ефикасних стратегија учења и да их упознају. Знамо да она нису обухваћена предшколским установама, са неколико година закашњења крећу у школу, тако да су систематски рад и учење за њих најчешће непознати. Међутим, треба истаћи да не само Роми, већ и многи други ученици нису овладали стратегијама ефикасног учења, о чему говоре подаци добијени испитивањем ученика завршних разреда основне и средње школе (Спасеновић и Милановић-Наход, 2001). Показало се да потребу да науче како да уче има 26% ученика основне школе и 17% ученика средње школе.

Задовољство наставницима

Интересовало нас је да ли су ученици задовољни наставницима који им предају, пошто од позитивног односа наставника и ученика може да зависи успех ученика. Велики број ученика (70%) задовољан је својим наставницима. Делимично задовољство изражава мањи проценат ученика (27%), док су само четири ученика изразила незадовољство. Иако смо у уводним напоменама говорили о немотивисаности наставника да раде са ромским ученицима, њиховој преокупираности наставним садржајима, неоправданом слању ромске деце у специјална одељења, налаз овог истраживања показује да су ученици задовољни својим наставницима. Наравно, поставља се питање на основу којих критеријума су деца процењивала своје наставнике и колико она могу бити свесна претходно наведених замерки које се најчешће упућују наставницима који раде са ромским ученицима. Истовремено треба имати у виду специфичност школе коју похађа највећи број наших испитаника, а у којој већину чине ученици Роми, због чега се настава прилагођава њиховим образовним потребама.

Као и у другим, и у нашем истраживању ученици код наставника највише цене доброту, стручност, праведност и објективност, а најмање цене оне наставнике који су строги, неправедни и необјективни. Слични подаци добијени су у истраживању о деци са ратних подручја (Шарановић-Божановић и Милановић-Наход, 1993), где се показало да деца староседеоци и деца избеглице на исти начин процењују особине наставника. Можемо рећи да сва деца, без обзира одакле долазе и у каквим околностима живе,

имају исти систем вредности кад процењују пожељне и непожељне особине наставника.

Како наставници виде тешкоће ученика

С обзиром на то да је наставник један од основних чинилаца постигнућа ученика и да има примарну улогу у формирању социјалне и образовне климе у одељењу, хтели смо да сазнамо шта наставници запажају као највеће тешкоће ромских ученика и које мере предлажу за решавање и превазилажење тих тешкоћа. Подаци показују да највећи број наставника (51) сматра да мали део ромских ученика прати наставу с разумевањем, а већина не. Мањи број (9) истиче да ромски ученици врло тешко прате наставу, док само један наставник истиче да ромска деца са разумевањем и без напора прате наставу. Велики проценат наставника опажа тешкоће које ромска деца имају у праћењу наставе. Са циљем да добијемо што разноврсније одговоре, поставили смо питање отвореног типа. Оно што су наставници запазили на основу свог искуства и рада у школама које похађају ромска деца у складу је са сазнањима о којима смо говорили у уводном делу рада. Као једну од највећих тешкоћа ромских ученика истичу недовољно познавање језика на коме се одвија настава. На значај овог проблема указује 21 наставник. Важност језика за успешно праћење наставе потврђује и чињеница да се у сваком тесту готовости за полазак у школу налази и тест за испитивање говорне зрелости. Деветнаест наставника указује на незаинтересованост ромских ученика за стицање знања, а анализа школске праксе и резултати истраживања показују да је мотивација за учење веома важан фактор школског успеха. Познато је да је мотивација ромске деце и њихових родитеља за школовање веома ниска, те да је рад на подстицању њихове мотивације често тежи од рада на савладавању школских знања и вештина. Поред ове значајне тешкоће, наставници, њих 18 од 60 који су одговорили на ово питање, истичу социјалне и економске проблеме са којима се ромска деца свакодневно суочавају, а о којима смо већ писали. Једанаест наставника указује и на низак ниво предзнања код ромских ученика, што се доводи у везу са чињеницом да ромска деца најчешће нису обухваћена институционалним предшколским васпитањем и образовањем, које је значајно за припрему деце за школу. Проблем изостанака наводи девет наставника, што је такође у вези са специфичним условима у којима ромска деца живе. Разлоге њихових честих изостанака са наставе можемо тражити у раном привређивању. Поред тога, осам наставника примећује нехигијену и неуредност ромске деце. Познато нам је да се хигијенске навике успостављају код детета веома рано. Међутим, овај аспект социјализације код ромске деце чије породице живе у екстремно неповољним условима

често изостаје, што може да има неповољне последице на интеграцију деце у групу вршњака. Васпитну запуштеност истиче осам наставника, док један наставник скреће пажњу на слабу сарадњу са породицом. То би се могло тумачити чињеницом да родитељи ромске деце често немају искуство са школовањем, а ако га имају, оно је најчешће негативно, будући да су често били неуспешни и напуштали школу.

Табела 5: Помоћ наставника ромским ученицима

Помоћ	ф	%
помажем им у учењу	47	30,9
разговарам с њима о њиховим проблемима	26	17,4
позајмљујем им књиге које су им потребне	24	15,7
сарађујем с њиховим родитељима	21	13,8
помажем им да се боље уклопе у друштво осталих ученика	20	13,1
посвећујем им посебну пажњу	9	5,9
остало	5	3,2
укупно	152	100

Наставници на различите начине помажу ромским ученицима. Највећи број њих истиче да им пре свега помажу у учењу. Више од две петине наставника наводи да разговара с ученицима о њиховим проблемима, близу две петине наставника позајмљује књиге, а сваки трећи сарађује с њиховим родитељима и ромским ученицима помаже да се боље уклопе у друштво осталих ученика. Упоређујући одговоре наставника и ученика, добијамо сличне податке. Ученици такође истичу да им наставници највише помажу у учењу и да разговарају с њима о личним проблемима, тако да можемо да закључимо да, без обзира на замерке које се упућују наставницима, они и даље, више од осталих стручњака у школи, помажу ученицима у савладавању како образовних, тако и других проблема.

Табела 6: Проблеми због којих родитељи најчешће долазе у школу

Проблеми:	ф	%
изостанци из школе	22	36,7
учење и успех	20	33,3
понашање	8	13,3
емоционални проблеми	-	-
односи с другом децом	5	8,3
потврда о редовном школовању	5	8,3
укупно	60	100,0

Многи наставници (37%) издвајају изостанке из школе као најчешћи проблем због којег родитељи ромских ученика долазе у школу. У досадашњој анализи али и у уводном делу рада смо више пута указивали на овај значајан проблем и наводили смо разлоге његове честе појаве код ромских ученика. Проблеми у учења и успеху су такође често навођен разлог доласка родитеља у школу, а управо је то проблем који је код ромске деце посебно изражен. Даље следе: проблеми у понашању, проблеми односа с другом децом, а пет од 60 наставника истиче да родитељи ромских ученика најчешће долазе у школу ради потврде о редовном школовању. Иако ову могућност нисмо предвидели, наставници су је сами дописивали поред понуђених одговора, те смо је тако уврстили у анализу.

С обзиром на разноврсне проблеме који током школовања и образовања прате ромске ученике, а на које смо указали у уводном делу рада и неке од њих идентификовали у досадашњој анализи, јасно је колико су значајни предлози за превазилажење тих проблема, посебно предлози наставника који имају искуства у раду с ромским ученицима.

Табела 7: Мере које су по мишљењу наставника оправдане у односу на ромске ученике

Мере	ф	%
организовање допунске наставе само за ромске ученике	38	26,7
снижавање захтева у погледу прибора и опреме	28	19,7
организовање групног рада у одељењу	24	16,9
давање посебних задатака на часу	21	14,7
снижавање критеријума у оцењивању	21	14,7
посвећивање посебне пажње на часу	7	4,9
толерисање неоправданих изостанака са часова	3	2,4
толерисање испада у понашању	-	-
Укупно	142	100

Највећи број наставника одлучио се за организовање допунске наставе само за ромске ученике која би могла допринети превазилажењу тешкоћа у учењу. Нешто мање наставника залаже се за снижавање захтева у погледу прибора и опреме. Наставници знају да ромски ученици због екстремног сиромаштва у ком живе често оскудевају у потребном школском прибору и опреми. Многи наставници сматрају да је организовање групног рада у одељењу значајна мера превазилажења појединих тешкоћа које ромски ученици имају у праћењу наставе. Ниједан наставник се није одлучио за понуђени одговор “толерисање испада у понашању”, а мали број наставника сматра оправданом мером толерисање неоправданих изостанака са часова.

Очигледно је да наставници из нашег узорка овакве мере не сматрају адекватним у превазилажењу и решавању тешкоћа.

С обзиром на то да ромска деца најчешће живе у неподстицајној средини, а и у највећем броју не похађају предшколску установу, наставници сматрају да је за њих потребно организовати припремни разред како би савладали језик на ком се одвија настава и стекли основу за стицање нових знања. За ученике Роме који већ похађају школу, наставници предлажу допунски рад, а у оквиру наставе прилагођавање њиховим потребама. Наставници истичу и значај едукације родитеља: упућивање родитеља на значај школовања и развијање хигијенских навика код деце. Наставници сматрају да је у раду с ромским ученицима потребно: смањити обим градива, остварити већу сарадњу с родитељима, материјално обезбедити социјално угрожене ученике, едуковати ученике о хигијени, о криминалу итд. Један број наставника предлаже посебна одељења за ромске ученике, као и посебно едуковане учитеље за рад с ромском децом. Међутим, посебна одељења за ромске ученике повећавају ниво сегрегације ове деце, отежавају укључивање у друштво које има негативно обојен однос према овом делу популације у нашој земљи.

Закључак

Сазнања до којих смо дошли указују на постојање образовних проблема ромске деце и на потребу предузимања низа мера које би допринеле да се измени неповољан положај ове етничке групе и да њихова деца буду успешнија у школовању, јер је то један од путева њиховог оспособљавања за успешнији живот и рад у нашој заједници.

Потребне су шире друштвене мере које би допринеле стварању повољнијих економских, културних и других социјалних услова. Веома је важно и подизање образовног нивоа родитеља ромске деце, стварање услова за запошљавање, повољније стамбене прилике и активније учешће у свим сферама друштвеног живота, као и уједначавање стартних позиција у образовању за сву децу. Ромску децу треба обухватити организованим предшколским васпитањем и образовањем, чиме би се повећала вероватноћа подизања школског успеха, мотивације за похађање школе и потребних предзнања.

Потребно је увести низ мера и промена у организацији и начину рада, како би се школа учинила средином у којој ће и ромска деца доживљавати успех. На пример, може се индивидуализовати рад у одељењима с мањим бројем ученика уважавањем нивоа познавања српског језика, прилагођавањем садржаја наставних јединица искуствима ромске деце, храбрењем и мотивисањем за рад. Неопходан је посебан рад с родитељима

ромске деце ради мотивисања за школовање деце и разумевања потребе школовања. Као главне актере оваквих акција треба укључити образоване Роме или представнике ромских друштава из локалне заједнице, који ће посетама породицама и у разговору са њима утицати на подизање мотивације за школовање њихове деце. Школа и друге васпитно-образовне институције, али и здравствене организације, могу значајно да допринесу здравственом образовању родитеља и њиховом оспособљавању да подстичу психички и физички развој своје деце и да код њих развијају радне и хигијенске навике.

Важна је и додатна едукација учитеља, наставника и свих оних који раде са ученицима Ромима. Да би наставници боље разумели потребе и могућности ромске деце, треба да познају историју ромског народа, њихову традицију и културу, услове у којима живе, систем вредности који влада у ромској заједници. Познавање начина њиховог живота помоћи ће наставницима да се ослободе бројних предрасуда и стереотипа који са везују за ову етничку групацију. Тако ће својим примером утицати на прихватање различитости, развијање толеранције и одржавање позитивног става према Ромима код других наставника, ученика већинске популације и њихових родитеља.

Јасно је да досадашњи резултати школовања ромских ученика показују да наш школски систем нема одговарајуће стратегије и мере за адаптацију ове деце и њихово ефикасно школовање. Међу бројним решењима проблема образовања ромске деце, издвајамо следеће предлоге: пре свега, потребно је истражити шире социјално окружење и баријере које отежавају интеграционе процесе; исто је тако важно одржати мултикултурализам, што значи задржати сва битна обележја етничког идентитета групе којој се пружа помоћ. На основу искустава учитеља сазнајемо и за постигнуте успехе у раду са ромским ученицима: основна језичка описмењеност, изграђено међусобно поверење, редовно похађање наставе, прихваћеност ромске деце у одељењу, развијен осећај одговорности према школским обавезама, заинтересованост за наставу, успостављена сарадња са родитељима, изграђене основне културно-хигијенске навике, самопоуздање.

Међутим, помаци у решавању свих поменутих проблема с којима се ромска деца сусрећу су још увек мали јер мере нису систематски реализоване на нивоу целог друштва. Ученици Роми и даље доживљавају тешкоће у савладавању школских захтева, што указује на потребу за обухватнијим истраживањима која ће помоћи израђивање акционих програма за превазилажење утврђених тешкоћа.

НАПОМЕНА: Чланак представља резултат рада на пројекту “Образовање за друштво знања” број 149001 (2006-2010), чију реализацију финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.